
Δημήτριος Σίσιου
(αρχαιολόγος)

ΤΟ ΠΟΡΤΡΕΤΟ ΤΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΧΡΙΔΑΣ ΚΑΙ Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΖΩΣΙΜΑΣ

Αpstrakt: Στη μελέτη γίνεται προσπάθεια εντοπισμού του αρχέτυπου πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η απεικόνιση του αρχιεπισκόπου Αχρίδας στο ναό του Προφήτη Ηλία στην Σιάτιστα. Επισημαίνονται τα στοιχεία που διαθέτει μέχρι σήμερα η επιστημονική κοινότητα και τα οποία δεν βοήθησαν τόσο για το πότε έγινε η ένταξη του στο αγιολόγιο, όσο και για το πότε εμφανίστηκε το πρώτο πορτρέτο του. Διαπιστώνεται ότι τα προσωπογραφικά του χαρακτηριστικά μοιάζουν με αυτά του πορτρέτου στο παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου στο Πρωτάτο.

Λέξεις κλειδιά: Θεοφύλακτος Αχρίδας, Ζωσιμάς Σισανίου και Σιατίστης, Πρωτάτο.

Χάρη στις μακροχρόνιες έρευνες του Ц. Грозданов σχετικά με τον εντοπισμό του πρώτου φιλοτεχνημένου πορτρέτου του Θεοφύλακτου Αχρίδας, διαθέτουμε αρκετές πληροφορίες για το πώς εξελίχθηκαν τα πράγματα γύρω από το ακανθώδες αυτό ζήτημα¹. Οι διαπιστώσεις του δεν απέχουν από την πραγματικότητα. Ένα σημαντικό συμπέρασμα είναι ότι δεν βρέθηκαν ίχνη απεικονίσεων στα παλαιότερα μνημεία της Αχρίδας και ιδιαίτερα στις διακοσμήσεις του ιερού ναών από τα τέλη του 13^{ου} αιώνα (Άγιος Ιωάννης Κανέο, Παναγία Περίβλεπτος). Οπότε τίθεται συγχρόνως και το ερώτημα πόσα χρόνια μετά την αποδημία του στον 12^ο και 13^ο αιώνα χρειάστηκαν μα περάσουν ώστε να διατηρηθεί η μνήμη για την διαμόρφωση του πορτρέτου του.

Τα ίδια ερωτήματα αφορούν και τον αρχιεπίσκοπο Δημήτριο Χωματηνό και τον Κωνσταντίνο Καβάσιλα². Ο πρώτος είχε να κάνει με τα δραματικά γεγονότα του πρώτου μισού του 13^{ου} αιώνα, τα οποία έβαλαν φραγμό στην ένταξη στο αγιολόγιο λόγω της πολιτικής εχθρότητας του με την δυναστεία των Παλαιολόγων³. Ο δεύτερος πήρε ξεκάθαρη θέση υπέρ των Παλαιολόγων και

¹ Ц. Грозданов, *Портретите на Теофилакт Охридски и нивната идентификација*, in: Живописот во Македонија XVIII-XIX век, Скопје 2011, 2-13.

² Ц. Грозданов, *Студији за охридскиот живопис*, Скопје 1990, 177-180, *О портретима св. Константина Кавасиле у светлу нових сазнања*, ЗРБИ Београд 2007, 313-323.

³ И. Снегаров, *История на охридската архиепископия*, том 1, Софија 1924, 207-

Σχ. 1 Θεοφύλακτος Αχρίδας

Сл. 1. Протаг, Теофилакт Охридски,

τους βοήθησε στην κατάκτηση της Αχρίδας, γεγονός που συνέβαλε στην αγιοποίηση και την παρουσίαση του στα εικονογραφικά προγράμματα του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα⁴. Η μεγαλοσύνη και η μόρφωση του αρχιεπισκόπου Θεοφύλακτου, οπωσδήποτε ξεπερνά όλους του αρχιερείς της Αχρίδας, αλλά συμβαίνει η μορφή του να μην έχει απεικονιστεί στα προγράμματα των εκκλησιών. Χρειάστηκε να περάσουν αιώνες για να εμφανιστεί το πρόσωπο του δίπλα σ' αυτό του αγίου Κλήμη στην στεμματογραφία του Χριστόφορου Ζεφάροβιτς το 1741 και να γίνει ευρέως γνωστή μέσω της χαρακτηριστικής και των χάρτινων εικόνων. Μοναδική ενδιάμεση παρεμβολή ήταν αυτή στο παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στο Πρωτάτο (1526)⁵.

Για το κενό που παρατηρείται χρονικά, είναι καλό ν' απλώσουμε τις γνώσεις μας και να οδηγηθούμε σε κάποιες παραδοχές. Υπάρχουν δύο πρόσωπα με το όνομα Θεοφύλακτος, ο ένας είναι ο επίσκοπος Νικομήδειας και ο δεύτερος ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδας. Μέχρι σήμερα η επιστημονική κοινότητα δεν μπόρεσε ν' αποκτήσει στοιχεία για την ένταξη του στο αγιολόγιο⁶. Ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδας καθιερώθηκε στη βυζαντινή οικουμένη ως ερμηνευτής της Καινής

Διαθήκης, κατά το πρότυπο του Χρυσοστόμου με υπαρκτό ενδιαφέρον για τη θεια λειτουργία και τους θεολογικά μορφωμένους.

Αντίθετα ο συνονόματος Θεοφύλακτος Νικομήδειας, που γεννήθηκε περί το 765 στη Μικρά Ασία είχε διαφορετική εξέλιξη. Σύμφωνα με τις αγιολογικές πηγές προερχόταν από φτωχή οικογένεια. Πιθανόν το 780 πήγε στην Κωνσταντινούπολη και συνδέθηκε με τον πρωτοασηκρήτι Ταράσιο, τον μετέπειτα πατριάρχη Κων/πολης (784-806), ο οποίος τον έστειλε στη μονή του Στενού, στην ακτή του Βοσπόρου. Ανάμεσα στα 787 και 806 ο Θεοφύλακτος χειροτονήθηκε μητροπολίτης Νικομήδειας και ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα⁷. Μετά την ανάρρηση όμως στο θρόνο του Λέοντα Ε' Αρμένιου (813-820) ξεκίνησε η δεύτερη περίοδος της εικονομαχίας. Τον Δεκέμβριο του 814 τον κάλεσε στην Κων/πολη ο πατριάρχης Νικηφόρος Α' (806-815) για να λάβει μέρος σε σύνοδο των εικονόφιλων επισκόπων, και μετά το πέρας των εργασιών έλαβε μέρος στη συνάντηση με τον αυτοκράτορα Λέοντα Ε' με τον οποίο διαφώνησε γιατί υπερασπίστηκε τις θέσεις των εικονόφιλων με αποτέλεσμα να εξοριστεί στη Στρόβιλο της Καρίας και να περάσει στη φυλακή 30 χρό-

210, 274-280.

⁴ Ц. Грозданов, *О портретима св.Константина Кавасиле у светлу нових сазнања*, ЗРБИ Београд 2007, 313-323.

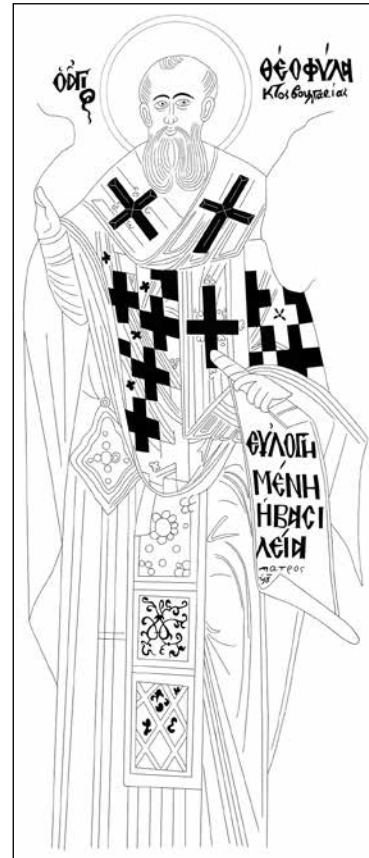
⁵ Ц. Грозданов, *Портрети на светителитеод Македонија од IX/XVIII век*, Скопје 1983, 96-99.

⁶ Д. Оболенски, *Шест византијских портрета*, Београд 1991, 223.

⁷ Ε. Κουντουρά-Γαλάκη, *Ο βυζαντινός κλήρος και η κοινωνία των σκοτεινών αιώνων*, *Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Μονογραφίες αρ. 3*, (Αθήνα 1996), 225-226.

νια⁸. Απελευθερώθηκε με τη νίκη των εικονόφιλων την εποχή του πατριάρχη Μεθοδίου (842-846) και σχετικά σύντομα απεβίωσε γύρω στα 845. Μετά τον θάνατο του ανακηρύχθηκε όσιος ως ομολογητής της πίστης, ενώ ο Μεθόδιος μετέφερε το λείψανο του στη Νικομήδεια στο ναό των Αγίων Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού. Η 8η Μαρτίου είναι η ημέρα μνήμης του⁹. Ο Θεοφύλακτος Νικομήδειας παριστάνεται στα εικονογραφημένα μνηναία με αναγνωρίσιμα προσωπογραφικά στοιχεία.

Ο Θεοφύλακτος της Αχρίδας, το πορτρέτο του οποίου θέλουμε να περιγράψουμε, είναι μια προσωπικότητα που κατάφερε ν' ανοίξει έναν σημαντικό διάδρομο επικοινωνίας στη δύση και στην ανατολή μέσω των πονημάτων του. Με τις ερμηνείες του για το ευαγγέλιο και τις επιστολές του Παύλου άσκησε ισχυρή επιρροή στην σκέψη του Έρασμου του Ρότερνταμ. Από την άλλη έπαιξε κι' ένα ρόλο στις θεολογικές διενέξεις που σ' εκείνη τη χρονική περίοδο βρισκόταν στο αποκορύφωμα και απομάκρυναν την ανατολική από την δυτική εκκλησία. Πήρε θέση με τρόπο συνετό και δίκαιο. Ήταν αυστηρός απέναντι στους Λατίνους που κήρυτταν το δόγμα της διπλής εκπόρευσης και εξίσου κριτικός απέναντι στους συναδέλφους του Έλληνες που δεν είχαν την απαραίτητη ανοχή στις κανονικές συνήθειες της δυτικής εκκλησίας. Μορφωμένος άνθρωπος με ξεχωριστό ήθος και εκπαιδευμένος στις καλύτερες σχολές της βυζαντινής πρωτεύουσας. Ο ίδιος μας πληροφορεί ότι ωφελήθηκε πάρα πολύ από τις συναναστροφές του στην Κωνσταντινούπολη και ιδιαίτερα από τον δάσκαλο του *ύπατο των Φιλοσόφων* Μιχαήλ Ψελλό, στην οποία διέπρεψε ως *μαΐστωρ των ρητόρων* και αργότερα ως *διδάσκαλος του ευαγγελίου* και καθηγητής της Θεολογίας. Στην αρχιεπισκοπή στάλθηκε γύρω στο 1090 να ποιμάνει μια απομακρυσμένη περιφέρεια στην οποία μιλούσαν σλαβικά και η οποία πριν από 70 χρόνια ήταν τμήμα μιας αυτόνομης και εχθρικής χώρας. Αυτή η νέα θέση απαιτούσε απ' αυτόν να συμφιλιάσει δύο ομάδες φαινομενικά αντικρουόμενων επιδιώξεων. Όφειλε να διασφαλίσει την πολιτική αφοσίωση του βουλγαρικού κλήρου στο Βυζάντιο με την προϋπόθεση ότι συγχρόνως θα φέρει σε πέρας και τις πνευματικές του υποχρεώσεις. Η αρχιεπισκοπή Αχρίδας έμελλε να διαδραματίσει ρόλο στην πνευματική και πολιτιστική ζωή των σλάβων. Η αρχιεπισκοπή της Πρώτης Ιουστινιανής, όπως ήταν γνωστή ως την εποχή της κατάληψης της από τους Βούλγαρους παρέμεινε αυτοκέφαλη, όπως και η αρχιεπισκοπή Κύπρου,

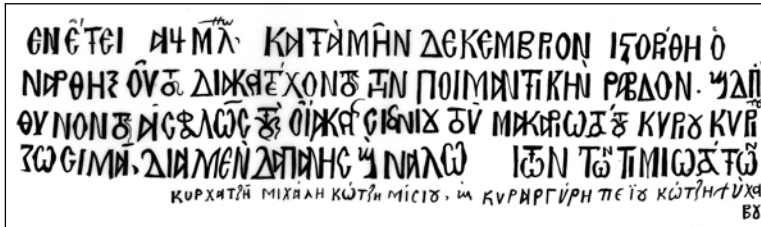

Σχ. 2 Шиятишта, Теофилакт Охридски,

Σχ. 2 Θεοφύλακτος Αχρίδας Σιάτιστας

⁸ T. Mantseva, *La conference sur la veneration des images en decembre 814*, *Revue des Etudes Byzantines* 56 (1998) 253-254.

⁹ Νικοδήμου Αγιορείτου, *Συναξαριστής των δώδεκα του ενιαυτού 2* (Αθήνα 1868), 20-21.

Σχ. 3 Κτητορική επιγραφή

Сл. 3 Шпјатишта, Натпис

Σχ. 4 Θεοφύλακτος Αχρίδας - Ζεφάροβιτς

Сл. 4 Теофилакт Охридски - Жефаровић,

κι όταν αποσπάστηκε από τον έλεγχο των Βουλγάρων από τον Βασίλειο Β΄ δεν θεωρήθηκε σκόπιμο να της αφαιρεθούν τα παλαιά προνόμια. Οσο βρισκόταν στην Κων/πολη παρέδιδε μαθήματα στη σχολή του πατριαρχείου, στην οποία είχε μαθητές που μετά γίναν δάσκαλοι, γιατροί, στρατιωτικοί, κρατικοί λειτουργοί και ιερείς. Ανάμεσα τους ξεχώριζε ο Κωνσταντίνος Δούκας, ο μετέπειρα κληρονόμος του βυζαντινού θρόνου. Την εκπαίδευση αυτού του πρίγκιπα γιού του Μιχαήλ Ζ΄ και της πριγκίπισσας Μαρίας, την εμπιστεύθηκε στον Θεοφύλακτο ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός ενώ αρραβόνιασε και την κόρη του Άννα Κομνηνή. Η αποστροφή στους βαρβάρους της Αχρίδας μοιάζει περισσότερο σαν μια μελαγχολική προσωπική εξομολόγηση που ξεκινά από την έλλειψη της πρωτεύουσας¹⁰. Όπως φαίνεται αποδήμησε το 1126 στην Θεσσαλονίκη¹¹.

Με τον κόσμο των σλάβων συνδέθηκε χάρη στη συγγραφή του, *Βίου του αγίου Κλήμη Αχρίδας, του μαρτυρίου των δεκαπέντε μαρτύρων Τιβεριούπολης και ενός μέρους της ακολουθίας του αγίου Κλήμη*¹². Προκειμένου να τον ξεχωρίσουμε από την μορφή του Θεοφύλακτου Νικομήδειας θα πρέπει να εξετάσουμε προσεκτικά τα χαρακτηριστικά του καθενός. Την μορφή μορφή την συναντάμε στη *Γραчаница*¹³, στο *Трескавац*¹⁴ στη μονή *Дечани*¹⁵ και στη μονή της *Πεћка патријаршија*¹⁶. Σ΄ αυτές τις διακοσμήσεις παριστάνεται γέρος αρχιερέας με λευκή πυκνή κόμη και γενειάδα που στενεύει στην άκρη.

Στον αντίποδα για χαρακτηριστικά γνωρίσματα του αρχιερέα της Αχρίδας εξετάζουμε όλες τις πληροφορίες που έφθασαν σε μας από πολύ

¹⁰ Д. Оболенски, *Шест византијских портрета*, 259-260, Р. Катичић, *Византијски извори за историју Југославије*, 3, Београд 1966, 262-268.

¹¹ Р. Gautier, *L'episkopat de Theophilacte Aephaistos*, *REB XXI*, Paris 1963, 169, Б.Панов, *Теофилакт Охридски како извор за средновековната историја на македонскиот народ*, Скопје 1971, 41-43.

¹² Г. Баласчев, *Климент епископ словенски*, София 1989

¹³ П. Мијовић, *Менолог*, Београд 1973, 295, Б. Тодић, *Грачаница-сликарство*, Београд 1998, 105, Б. Живковић, *Грачаница, Цртежи фресака*, Београд 1989.

¹⁴ З. Расолкоска-Николовска, *Фрески од календарот во манастирот Трескавец кај Прилеп*, *Културно Наследство* 2, Скопје 1961, 49, Мијовић, *Менолог*, 310.

¹⁵ Мијовић, *Менолог*, 334, С. Кесић-Ристић, Д. Војводић, *Менолог*, Зидно сликарство манастира Дечана, Београд 1995, 401.

¹⁶ Мијовић, *Менолог*, 277

μεταγενέστερα έργα και κυρίως αυτά του 18^{ου} αιώνα. Όλα τα στοιχεία συνηγορούν στη διαπίστωση ότι το ενδιαφέρον για την προσωπικότητα και το έργο του Θεοφύλακτου Αχρίδας μεγάλωνε και όσο αξιοποιόταν το ερμηνευτικό του έργο για το Ευαγγέλιο τόσο η ανάγκη για την απεικόνιση γινόταν επιτακτική. Αυτό είναι το γεγονός που καθόρισε την εμφάνιση της μορφής του στις διακοσμώσεις των εκκλησιών. Αυτή η διαδικασία απ ότι φαίνεται θα κρατήσει πολλά χρόνια γεμάτα δισταγμούς και αμφιβολίες για τα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά που θα μπορούσε να έχει ώστε να μην συγχέεται με την φυσιογνωμία του Θεοφύλακτου Νικομήδειας. Οι προβληματισμοί διαρκούν μέχρι την εμφάνιση ενός πορτρέτου μέσα σε μέταλλο στον τοιχογραφημένο διάκοσμο στο Ново Хопово¹⁷. Από την άλλη η σκέψη των ερευνητών για την παρουσίαση του στην ζωγραφική ωριμάζει όσο παρατηρούν τις τοιχογραφίες του διακονικού της μονής Χιλανδαρίου¹⁸ από το 1321. Εδώ γίνεται λόγος για την μορφή που εικονίζεται δίπλα στον άγιο Αχιλλειο Λαρίσης¹⁹. Ο В. Тејлор-Хочетер ταύτισε επακριβώς όλες τις μορφές που υπάρχουν στο τμήμα αυτό του ναού και είναι: ο άγιος Κλήμης, ο άγιος Θεοφύλακτος, ο άγιος Αστιος Δυρραχίου, ο άγιος Ισαυρος και ο άγιος Σωσίπατρος Βεροίας²⁰. Είναι όλα πρόσωπα που συνδέονται με τις παλιές επισκοπές Ιλλυρικού και την αρχιεπισκοπή Αχρίδας. Ο ίδιος προβληματίστηκε πάρα πολύ για την ταύτιση του Κλήμη και του Θεοφύλακτου. Εάν δηλαδή πρόκειται για τον Κλήμη της Αγκυρας, της Ρώμης ή της Αχρίδας και εάν δίπλα του εικονίζεται της Νικομήδειας ή της Αχρίδας. Το πορτρέτο του Κλήμη της μονής Χιλανδαρίου έχει όλα τα αυθεντικά στοιχεία του αγίου της Αχρίδας. Είναι φανερό ότι την εποχή της καλλιτεχνικής δραστηριότητας των ζωγράφων Μιχαήλ και Ευτυχίου δόθηκε η δυνατότητα για μεγαλύτερη διάδοση της τιμής του Κλήμη²¹. Ωστόσο ο Θεοφύλακτος του Χιλανδαρίου ζωγραφίζεται με παρόμοιο τρόπο με αυτόν που αναφέρθηκε στα προγενέστερα παραδείγματα και αφορούσε στον Νικομήδειας. Στα παραπάνω να προστεθεί και η παρατήρηση ότι ο ζωγράφος που έκανε την επιζωγράφιση το 1804 πιθανόν να μην κατάφερε να επαναλάβει πιστά την προσωπογραφία του.

Είναι απαραίτητο να τονίσουμε εδώ ότι το ενδιαφέρον για τον Θεοφύλακτο πρέπει να συνδυαστεί και με τις διαθέσιμες πηγές και να τεκμηριωθεί. Γνωρίζουμε την είδηση ότι η βασίλισσα Ελένη απευθύνεται στον ηγούμενο της μονής Χιλανδαρίου και του ζητά να μεταφραστούν τα έργα του Θεοφύλακτου στην σλαβική γλώσσα²². Παρόμοια είναι και η πηγή που αναφέρει ότι ο Ъураћ Бранковић απευθύνθηκε στον οικουμενικό πατριάρχη Κων/πολης Γεννάδιο

¹⁷ М. Милошевић-О. Милановић, *Црква Св. Николе у манастиру Ново Хопово*, Рад војвођанских музеја, 4, Нови Сад 1955, 255-273, С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*, Нови Сад 1965, 206.

¹⁸ Б. Тодић, *Српско сликарство у доба краља Милутина*, Београд 1998, 352.

¹⁹ V.J. Đurić, *La peinture de Chilandar*, 4, Beograd 1978, 58.

²⁰ В. Тејлор-Хочетер, *У срцу Хиландара*, CD-ROM, Београд 1998. Οι μορφές των αγίων της Αχρίδας επιζωγραφίστηκαν το 1804, αλλά επαναλαμβάνουν τις αρχαιότερες απεικονίσεις.

²¹ Ц. Грозданов, *Портрети на светителите на Македонија од IX-XVIII век*, Скопје 1983, 38-104.

²² Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, III, 40, 4939, Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, 296, И. Снегаров, *История на охридската архиепископия*, том I, Софија 1931, 268, σημ. 2.

Εικ. 5 Άγιος Μεθόδιος
Сл. 5 Шијатишта, Св.Методије,

από διάφορες φάσεις. Έτσι μπορούμε να πούμε, τηρουμένων των αναλογιών, ότι για πρώτη φορά εμφανίζεται το πορτρέτο του με κατατοπιστικές επιγραφές το 1525/26 στο παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στο Άγιο Όρος²⁶.

Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου διατάσσονται σε δύο ζώνες και καλύπτουν μόνο τον ανατολικό και νότιο τοίχο του ιερού. Από το σύνολο της διακόσμησης απομονώνουμε το τμήμα που μας ενδιαφέρει και είναι οι μορφές των αγίων της Αχρίδας, οι οποίες παριστάνονται μετωπικά μαζί με ιεράρχες της θείας Λειτουργίας. Στο νότιο τμήμα του ανατολικού τοίχου παριστάνεται ο άγιος Έρασμος Λυχνιδών, στο νότιο τοίχο, στην ανατολική παρειά του παραθύρου, ο άγιος Κωνσταντίνος Καβάσιλας και στη δυτική ο άγιος Θεοφύλακτος ο Βουλγαρίας, τέλος στο άκρο του ανατολικού τοίχου ο άγιος Κλήμης Αχρίδας. Η επιλεγμένη θεματολογία και η παρουσίαση όλων των αγίων της Αχρίδας μαζί εκπλήσσει θετικά και παραπέμπει σε πολύ καλούς γνώστες των προσωπογραφικών χαρακτηριστικών τους ακόμη και των πιο σπάνιων²⁷. Πίσω από τις συγκεκριμένες επιλογές βρίσκονται πρόσωπα σημαντικά που καθόρισαν εξελίξεις, όπως ο ιερομόναχος Γαβριήλ σλαβικής καταγωγής, με μόρφωση και κύρος, ο

Σχολάριο για τον ίδιο σκοπό²³. Επίσης ξέρουμε ότι το έργο του Θεοφύλακτου στάθηκε πολύ χρήσιμο στον μεταρρυθμιστή και ουμανιστή Έρασμο του Ρότερνταμ²⁴. Όλες αυτές οι πληροφορίες μαζί τεκμηριώνουν την θέση ότι το έργο του διαδόθηκε σε μεγάλο βαθμό με αποτέλεσμα να βρίσκουμε μεταφράσεις του σε πολλές βιβλιοθήκες των νοτιών σλάβων, αλλά και του ίδιου του Παρισιού²⁵. Η κατακτημένη δημοφιλία είναι που δημιούργησε και την ανάγκη απεικόνισης της μορφής του, η οποία για να προσλάβει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά έπρεπε να περάσει

²³ И. Снегаров, *История на охридската архиепископия*, том II, София 1931, 504-505.

²⁴ Оболенски, *Шест византијских портрета*, 45-46, 88.

²⁵ И. Снегаров, *Из старините в Македонија*, Годишник на Духовната академия, том VI (XXXII), София 1975, 417.

²⁶ Г. Суботић, *Η καλλιτεχνική ζωή στο Άγιον Όρος πριν την εμφάνιση του Θεοφάνη του Κρητός*, Ζητήματα Μεταβυζαντινής Ζωγραφικής, στη μνήμη Μ.Χατζηδάκη, Αθήνα 2002, 61-100.

²⁷ Για τις μελέτες που αφορούν στους αγίους της Αχρίδας βλ. С. Радојчић, *Прилози за историју најстаријег охридског сликарства*, ЗРВИ 8/2 (1964) 368, Ц. Грозданов, *Прилози познавању средњовековне уметности Охрида. Портрет архиепископа Константина Кавасиле у цркви Богородице Перивлепте*, ЗЛУМС 2 (1966), 199-207, του ίδιου, *Појава и продор портрета Климента Охридског у средњовековној уметности*, ЗЛУМС 3 (1967), 49-72, του ίδιου, *Студији на охридскиот живопис*, Скопје 1990, 177-180.

οποίος έφθασε στον Άθω στα τέλη του 15ου αιώνα²⁸. Στην κτητορική επιγραφή που μνημονεύεται με άλλους δύο συντοπίτες του μοναχούς τον Γεράσιμο και τον Μερκούριο, προβάλλεται ως πρώτος του Αγίου Όρους, τίτλος αξιώματος με μεγάλη σημασία, όπως και ο επόμενος που έλαβε του πατριαρχικού πρωτοσύγκελου²⁹. Έχοντας προσωπική σχέση με τον οικουμενικό πατριάρχη Νήφωνα Β', του οποίου τον Βίο συνέγραψε, είχε την ευκαιρία να μεταφέρει πολύτιμα στοιχεία για τις εξελίξεις στα Βαλκάνια, την Αχρίδα, την Αλβανία και την Πελοπόννησο³⁰. Το πιο σπουδαίο όμως είναι ότι σ' αυτόν περιγράφει την λειτουργία ενός Μουσείου στην Αχρίδα (μιας πνευματικής και φιλολογικής σχολής), η οποία μπορούσε να παρέχει αξιόλογη μόρφωση και εκπαίδευση. Όπως απέδειξε ο Γ. Συβοτιή, ο Γαβριήλ καταγόταν από την Αχρίδα και φοίτησε σ' αυτή την σχολή στην οποία του δόθηκε η δυνατότητα να βάλει τις βάσεις για την μετέπειτα πορεία του. Ήταν φυσικό να έχει και άποψη για το θέμα της απεικόνισης του Θεοφύλακτου, μια εικόνα την οποία μάλλον είχε δει στην γενέτειρα του. Το λέμε αυτό επειδή στο Πρωτάτο παρατηρήσαμε ότι παρουσιάζονται σίγουρα τα αυθεντικά προσωπογραφικά χαρακτηριστικά του Κλήμη. Γιατί να μην ισχύει το ίδιο και για τους άλλους τέσσερις αγίους της Αχρίδας; Σωστά κατατέθηκε ο προβληματισμός για τον χρόνο εμφάνισης του πρώτου πορτρέτου. Αυτό όμως θα λυθεί όταν αφαιρεθούν και οι επιζωγραφίσεις στη μονή Χιλανδαρίου και αποκαλυφθούν τα αρχικά πρόσωπα της διακόσμησης του 1321. Ο Θεοφύλακτος λοιπόν στο Πρωτάτο παριστάνεται ως γέρος αρχιερέας με πυκνή κόμη συμμετρικά τοποθετημένη πάνω από το μέτωπο και μακριά λευκή γενειάδα, η οποία δεν στενεύει προς τα κάτω, αλλά αναδιπλώνεται.

Ερχόμαστε τώρα να εξετάσουμε την εμφάνιση ενός άλλου πορτρέτου του Θεοφύλακτου Αχρίδας στην Σιάτιστα³¹. Μια μικρή πόλη με αξιόλογη ιστορία και πολιτισμό. Το ολόσωμο πορτρέτο του παριστάνεται στο ναό του Προφήτη Ηλία, μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με υπερυψωμένο γυναικωνίτη στη δυτική πλευρά και μονόχωρο παρεκκλήσι στη βόρεια. Σύμφωνα με τα επιγραφικά δεδομένα ο ναός τοιχογραφήθηκε από το 1740 μέχρι το 1742³². Σ' αυτή την κτητορική επιγραφή του ναού ο Ζωσιμάς Παπανικολάου Ρούσης

Εικ. 6 Θεοφύλακτος Αχρίδας
Сл. 6 Шијатишта, Теофилакт
Охридски,

²⁸ Γ. Συβοτιή, *Η καλλιτεχνική ζωή στο Άγιον Όρος*, 68.

²⁹ Κ. Χρυσοχοϊδης, *Παραδόσεις και πραγματικότητες στο Άγιον Όρος στα τέλη του 15ου και στις αρχές του 16ου αιώνα*, Ο Άθως στους 14ο -16ο αιώνες, Αθήνα 1997, 129.

³⁰ Συβοτιή, *Η καλλιτεχνική ζωή στο Άγιον Όρος*, 69-71.

³¹ Ι. Αποστόλου, *Ιστορία της Σιατίστης*, Αθήνα 1930.

³² Ι. Παπασωτηρίου, *Η εκκλησία του Προφήτη Ηλιού Σιατίστης. Αι τοιχογραφίες των φιλοσόφων. Αι επιγραφαί και ο Σιατιστεύς πατριάρχης Αχριδών Ζωσιμάς*, Γρηγόριος Παλαμάς ΙΔ' (1930), 175-176, 354-358, Κ. Θεοχαρίδου, *Ο προφήτης Ηλίας στην Σιάτιστα*, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την άλωση*, 1, Αθήνα 1979, 55-66.

Εικ. 7 Ρίζα Ιεσσαί μετά φιλοσόφων

Сл. 7 Шижатишга, Лоза Јесејева са филозофима
Евплос

αναφέρεται ως μητροπολίτης Σισανίου. Ο νάρθηκας-γυναικωνίτης που μας ενδιαφέρει περισσότερο διακοσμήθηκε το 1744. Το εικονογραφικό πρόγραμμα στο ζωγραφικό σύνολο που σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Εμφανίζονται σ' αυτό ως μεμονωμένες μορφές μέσα σε μετάλλια οι άγιοι Επτάριθμοι. Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος και οι μαθητές τους, Κλήμης, Ναούμ, Αγγελάριος Γκόρασδος και Σάββας. Πρόκειται για το θέμα που για πρώτη φορά απεικονίστηκε στο ναό της Παναγίας στη Слимница των Πρεσπών και έρχεται απευθείας από την έδρα της αρχιεπισκοπής της Αχρίδας σε περιοχές της οποίας καταγράφηκε³³. Μαζί τους ο ολόσωμος Θεοφύλακτος που εικονί-

ζεται ως αρχιερέας, γέρος και με παρόμοια προσωπογραφικά χαρακτηριστικά με αυτά του Πρωτάτου. Στην κτητορική επιγραφή του βόρειου τοίχου γίνεται ξανά μνεία στο όνομα του Ζωσιμά που βρίσκεται στον θρόνο επισκοπής Σισανίου και Σιατίστης³⁴. Εκτός από την παράσταση των αγίων Επταρίθμων στο νάρθηκα του ναού αποτυπώνονται και άλλα σημαντικά θέματα, όπως ο ύμνος της Παναγίας *Επι σοί χαίρει*, η δημιουργία του ανθρώπου και η Ρίζα του Ιεσσαί στην οποία μπαίνουν εμβόλιμα και οι μορφές των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και ποιητών. Σ' αυτή την σύνθεση βλέπουμε πόσο η πνευματική ακτινοβολία των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων δεν έπαυσε διαχρονικά να επιδρά και να συγκινεί όχι μόνον εκείνους που ασχολήθηκαν με τη φιλοσοφία και τις καλές τέχνες, αλλά και χιλιάδες άλλους που ασχολήθηκαν είτε με τις εικαστικές και διακοσμητικές τέχνες, είτε ανήκαν στα ευρύτερα στρώματα των ορθόδοξων λαών. Ιδιαίτερα μάλιστα πολλοί από τους εκφραστές του κλασσικού αυτού μεγαλείου, τόσο αγαπήθηκαν από τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς λόγιους και τόσο τιμήθηκαν από το λαό, ώστε εικονογραφήθηκαν ολόσωμοι μέσα σε δεκάδες ναούς και μοναστήρια της Ορθόδοξης ανατολής, ανάμεσα ή δίπλα σε προφήτες και μάρτυρες. Θεωρήθηκαν από τους επιγόνους τους μακρινοί πρόδρομοι και προάγγελοι του ερχομού του Χριστού στον κόσμο. Σηματοδοτούν τη σχέση του ελληνισμού και του χριστιανισμού, απόηχος της οποίας είναι και οι παραστάσεις Ελλήνων φιλοσόφων: Σόλωνα, Αριστοτέλη, Πλάτωνα, Θουκυδίδη, Πλούταρχου, Σιβυλλών και εθνικών ποιητών μέσα σε βυζαντινούς ναούς και μοναστήρια κατά τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Για την διακόσμηση του ναού κλήθηκαν ζωγράφοι από το Καπέσοβο

³³ Ц. Грозданов, *Најстарата претсва на седмочислениците*, in: Курмпиново, Скопје 2006, 317-325.

³⁴ Ι.Σ. Βαρναλίδης, *Ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Ζωσιμάς (1686-1746) και η εκκλησιαστική και πολιτική δράσις αυτού*, Θεσσαλονίκη 1974, 13-42.

της Ηπείρου, μέλη του συνεργείου της οικογένειας Αναστάσιου Καλούδη³⁵ Κατόπιν αυτών, επιβάλλεται να σταθούμε στην προσωπικότητα του Ζωσιμά. Καταγόμενος απο την Σιάτιστα έγινε μητροπολίτης Σισανίου περί το 1686 και παρέμεινε στο θρόνο της μέχρι την αποδημία του το 1746. Ενδιάμεσα κλήθηκε δύο φορές ν' αναλάβει τον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Αχρίδας από το 1695 έως το 1699 και από το 1707 έως το 1709. Το χρονικό διάστημα της πνευματικής πορείας και ποιμαντορίας του συμπίπτει από την μια πλευρά με ορισμένες θετικές αλλαγές στα εκκλησιαστικά πράγματα της αρχιεπισκοπής, καθοριστικές στη συμβολή

Εικ. 8 Ύμνος Παναγίας «επι σοί χαίρει»

Сл. 8 Шијатишта, Бородична химна о теби радујеса,

της διατήρησης ήρεμου κλίματος στους κόλπους της και από την άλλη στην αναζωογόνηση της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Κι' αυτό γιατί είχε προηγηθεί μια ταραγμένη περίοδος στους κόλπους της, με δολοπλοκίες και παράτυπες προσπάθειες κληρικών εκτός κλίματος αρχιεπισκοπής, να καταλάβουν τον θρόνο της με αθέμιτα μέσα. Τί ακριβώς συνέβη και ποια ήταν τα πνευματικά πρόσωπα που έπαιζαν τον σημαντικότερο ρόλο σ' αυτές τις εξελίξεις; Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα ξεκαθαρίζει πρώτα απ' όλα, ότι υπήρξε ένας ενιαίος τρόπος αντιμετώπισης των νέων προκλήσεων με καθοριστική συνεισφορά του Ζωσιμά. Συνακόλουθα βγαίνουν κι' άλλα συμπεράσματα, τα οποία σχετίζονται με τον τόπο και τον χρόνο συνάντησης αυτών των προσώπων, που ήταν: α) ο μητροπολίτης Σισανίου Ζωσιμάς Ρούσης γόνος εύπορης οικογένειας της Σιάτιστας, ο οποίος στις 9 Ιουλίου του 1695 εκλέχτηκε αρχιεπίσκοπος Αχρίδας³⁶ διατηρώντας συγχρόνως και την έδρα της επισκοπής του β) ο μητροπολίτης Κορυτσάς και πρώην Πρεσπών Ιωάσαφ, με καταγωγή από την Μοσχόπολη, ο οποίος στις 6 Ιουνίου του 1718 εκλέχτηκε αρχιεπίσκοπος Αχριδών, διατηρώντας παράλληλα την έδρα της επισκοπής του³⁷ γ) ο Καστορίας Διονύσιος, καταγόμενος επίσης από την Μοσχόπολη, ο οποίος στις 14 Νοεμβρίου του 1694 χειροτονήθηκε μητροπολίτης Καστορίας στο ναό της Μητροπόλεως, στην οποία θέση παρέμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του (1719). Ο Διονύσιος ήταν βοηθός επίσκοπος του αρχιεπισκόπου Αχρίδας Ιγνατίου, όταν διαδέχτηκε τον Δαβίδ³⁸, αναπτύσσοντας δράση αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, σε θέματα παιδείας και αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες ως χορηγός της τέχνης δ)

³⁵ Δ. Κωνσταντίος, *Προσέγγιση στο έργο των ζωγράφων από το Καπέσοβο της Ηπείρου*, Αθήνα 2001, 26-27.

³⁶ Βαρναλίδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος*, 19-43.

³⁷ H. Gelzer, *Der Patriarhat von Achrída*, Leipzig 1902, 82, όπου καταγράφεται και το σκεπτικό της απόφασης της Συνόδου ``του εδώσαμεν άδειαν να έχη υπό την εξουσίαν προεδρικός και την επαρχίαν του Κορυτζάν μέχρις εσχάτης αυτού αναπνοής``.

³⁸ Γ. Χρησιτίδης, *Η Μητρόπολις Καστορίας μέχρι του 1767*, ΓΠ 5, 1921, 339-348.

ο αρχιμανδρίτης της μονής του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, που βρίσκεται κοντά στην Μοσχόπολη και μετέπειτα ηγούμενος της μονής του Αγίου Ναούμ Αχρίδας, Χατζή Γαβριήλ. Μια αξιόλογη προσωπικότητα που είχε καταγωγή από την Μοσχόπολη. Τις περισσότερες πληροφορίες για τον Γαβριήλ τις αντλούμε είτε από την επιγραφή του εικονοστασίου της μονής του Αγίου Ναούμ³⁹, είτε από πηγές που είχαν άμεση σχέση με την περιοχή της Μοσχόπολης και της Κορυτσάς⁴⁰. Η μετακίνηση του από την μονή του Προδρόμου στην μονή του Αγίου Ναούμ, έγινε το 1664 με την προτροπή κάποιων ευλαβών μοσχοπολιτών, που είχαν οικονομική δύναμη και εξουσία⁴¹. Η θητεία του ήταν επιτυχημένη, αφού επί των ημερών του η μονή καθιερώθηκε ως σημαντικό εκκλησιαστικό κέντρο. ε) Ο Κωνσταντίνος - Κοσμάς Μαυρουδής⁴², ο οποίος γεννήθηκε στην Τύνιδα. Ο πατέρας του Δημήτριος ήταν θεσσαλονικιός και η μητέρα του Ελισάβετ από την Κύπρο. Φοίτησε συμπληρώνοντας τα δεκαοκτώ του χρόνια στο Ελληνικό Κολέγιο της Ρώμης, απ' όπου αποχώρησε για λόγους υγείας το 1663 και ακολούθησε μια περιπετειώδη ζωή με σταθμούς στην Αφρική⁴³, την Χαλκίδα⁴⁴, την Κύπρο⁴⁵, την Γαλλία⁴⁶, την Budva, το Νεόκαστρο⁴⁷, την

³⁹ Ц. Грозданов, *Свети Наум Охридски*, Детска Радост, Скопје 1995, 68.

⁴⁰ Σημαντικές πηγές κατέστησαν οι καταγραφές της ρωσικής αρχαιολογικής αποστολής, που έγιναν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα βλ. Известия Русскаго археол. Инст. въ Константинопол, IV, 3, София 1899, 146, καθώς και ένα χρονικό επίσης από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, του ιερέα Δημητρίου Πέτρου, το οποίο μεταφέρει αυτούσια τμήματα του Κώδικα της μητρόπολης Κορυτσάς βλ. Н. Целаковски, *Летописот на манастирот Свети Наум*, Наум Охридски, Охрид 1985, 30, 14.

⁴¹ Έχει ιδιαίτερη αξία το απόσπασμα από το χρονικό, που αναφέρει, ότι « αυτός ο Χατζή Γαβριήλ, όταν έφθασε στο μοναστήρι βρήκε στην θέση τους μόνο, τον παλιό φούρνο, την κουζίνα και τίποτε άλλο. Από τότε που ανέλαβε την διεύθυνση, το ανακαίνισε και το διακόσμησε, οικοδόμησε τον νάρθηκα, το παρεκκλήσιο και όλα τα κελιά γύρω από την εκκλησία, το νοσοκομείο, τα κελάρια και τις αποθήκες, που βρίσκονται κοντά στη λίμνη».

⁴² Α. Τηλλυρίδης, *Κοσμάς Μαυρουδής, μητροπολίτης Κιτίου (1643-1702)*, Κυπριακά Σπουδαί 38-39 (1974-75) 54, σημ. 4.

⁴³ Ζ. Τσιρπανλής, *Το Ελληνικό κολλέγιο της Ρώμης και οι μαθητές του, 1576-1700*, Ανάλεκτα Βλατάδων, ΠΠΠΜ, τ.Β', Θεσσαλονίκη 1980, 618-624, για την θητεία του στην εκκλησία της Λιβύης βλ. Ν.Σ.Φιριππίδου, *Ελληνική Εκκλησία Τύνιδος, Συλλογή εγγράφων και πληροφοριών 1647-1900*, Εκκλησιαστικός Φάρος 32 (1933) 164, 6.

⁴⁴ Αξίζει να σημειωθεί η περιπλάνηση του σε ιεραποστολές στην Πισιδία, την Λυκαονία, την Τραπεζούντα, την Καππαδοκία και την Μικρά Ασία και οι αναφορές σ' αυτές με επιστολές προς την προπαγάνδα του κολλεγίου της Ρώμης. Για περισσότερα στοιχεία βλ. Τσιρπανλή, *Ελληνικό Κολλέγιο*, 621.

⁴⁵ Το 1675 με την βοήθεια του Γάλλου προξένου στη Λάρνακα Balthazar Sauvan, έγινε μητροπολίτης Κιτίου, παρά τις αντιδράσεις του αρχιεπισκόπου Ιλαρίωνος Κιγάλα.

⁴⁶ Στην Γαλλία βρισκόταν τα έτη 1666-67 και γνωρίστηκε με τον βασιλιά Λουδοβίκο ΙΔ', από τον οποίο προσπάθησε να εξασφαλίσει επιχορήγηση για την ίδρυση Κολλεγίου στην Αλεξάνδρεια. Λεπτομέρειες για το διάστημα της παραμονής του στη Λυών βλ. Ζ. Τσιρπανλή, *Ανέκδοτα έγγραφα εκ των αρχείων του Βατικανού (1625-1667)*, Λευκωσία 1973, 187-188, 248.

⁴⁷ Τον Μάιο του 1682 ο Κοσμάς ονομάστηκε ηγούμενος της μονής του Αγίου Ιωάννου του Βλαδιμήρου, όπου συνέγραψε την ακολουθία του αγίου καθώς και εγκώμια για τον Άγιο Κλήμη Αχρίδας. Για περισσότερα στοιχεία βλ. Κ. Δελικάνη, *Πατριαρχικών εγγράφων τόμος τρίτος*, Κωνσταντινούπολις 1905, 867-868 και Χρ. Παπαδοπούλου, *Κοσμάς Μαυρου-*

Αχρίδα⁴⁸ και το Δυρράχιο⁴⁹. Ο Κοσμάς ήταν μια αντιφατική προσωπικότητα, με ιδιαίτερες σχέσεις με το Βατικανό, για τις οποίες κατηγορήθηκε τόσο από τον πατριάρχη Αλεξανδρείας Παρθένιο Α΄, όσο και από τον αρχιεπίσκοπο Κύπρου Γλαρίωνα Κιγάλα, ως λατινόφρων. Η προσπάθεια διεκδίκησης του θρόνου της αρχιεπισκοπής Αχρίδας και το αίτημα του για βοήθεια από την Ρώμη, ενίσχυσαν την αμφιλεγόμενη δογματική τοποθέτηση του, η οποία παρέμεινε τέτοια ως το τέλος της ζωής του. Μεταξύ των τεσσάρων πρώτων υπήρχε καταρχήν φιλική σχέση και καλή επικοινωνία, που αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της διένεξης αυτοχθόνων και εξωκλιματικών και ένα αρραγές μέτωπο, το οποίο εκφράστηκε μέσω της αλληλοϋποστήριξης τους, με αώτερο σκοπό την εξύψωση του κύρους της αρχιεπισκοπής πάνω στα βυζαντινά πρότυπα. Ο Διονύσιος Μαντούκας και ο Ιωάσαφ κατείχαν σπάνια για την εποχή μόρφωση, αφού είχαν παρακολουθήσει μαθήματα φιλοσοφίας και θεολογίας στην Ιταλία. Ο Ζωσιμάς, με ρίζες από την Μοσχόπολη, ήταν επίσης ισχυρή προσωπικότητα, που κατάφερε να επιβάλει αργότερα και τον προστατευόμενο του Ιωάσαφ, έχοντας για πολλά χρόνια την ιδιότητα του συνοδικού. Ο Κοσμάς, ο μοναδικός με σπουδές στο Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης και συνεχείς επαφές με την καθολική εκκλησία, εκλέχθηκε μητροπολίτης Δυρραχίου το 1693.

Η απεικόνιση του Θεοφύλακτου στην Σιάτιστα, όπως όλα δείχνουν, σχετίζεται με την επιθυμία του Ζωσιμά να τιμήσει έναν πνευματικό άνθρωπο, του οποίου το έργο γνώριζε, μελέτησε και του στάθηκε χρήσιμο στην επιτυχημένη ποιμαντορία του. Από πού άντλησε πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά του προσώπου του; Οι ζωγράφοι της οικογένειας Καλούδη δεν επανέλαβαν το πορτρέτο του σε ναούς που διακόσμησαν. Άρα η μεταφορά της απεικόνισης είναι έργο καθαρά του Ζωσιμά. Το πιο πιθανό είναι να γνώριζε παλαιότερες παραστάσεις που είχε την ευκαιρία να δει στα όρια της αρχιεπισκοπής. Επαναλαμβάνεται δηλαδή η ίδια απορία για την προέλευση του πρότυπου με αυτήν του Πρωτάτου. Πάντως δεν έχει σχέση με το πρόσωπο που παριστάνεται στην στεμματογραφία του Жефаровић, την οποία ασφαλώς ήξερε γιατί είχε προηγηθεί χρονικά το 1741. Αν και επαφές και γνωριμίες αντίστοιχες του παραγγελιοδότη της στεμματογραφίας Αρσένιου Γιβάνοβιτς Δ΄, μητροπολίτη Καρλοβικίων είχε και ο Ζωσιμάς με τη αυστριακή κυβέρνηση⁵⁰.

δής, μητροπολίτης Κιτίου, επίτροπος Αχριδών, μητροπολίτης Δυρραχίου (15 Ιουλίου 1643- 15 Ιανουαρίου 1702), Εκκλησιαστικός Κήρυξ Λάρνακος 2 (1912) 203-208, 257-259, 273-277.

⁴⁸ Μέσω διαφόρων επιστολών, που στέλνει στην γραμματεία της προπαγάνδας του κολλεγίου της Ρώμης, διαπιστώνεται η εξασφάλιση διαφόρων εκκλησιαστικών αξιωμάτων, κατά την διετία 1683-1685 στην αρχιεπισκοπή Αχρίδας, όπως επίτροπος, έξαρχος και τοποτηρητής.

⁴⁹ Τον Αύγουστο του 1693 εκλέγεται μητροπολίτης Δυρραχίου και παραμένει σ' αυτή την θέση ως τον θάνατο του στις 15 Ιανουαρίου του 1702.

⁵⁰ Βαρναλίδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος*, 63-122.

Δημήτριος Σίσσιου
(археолог)

ПОРТРЕТ ТЕОФИЛАКТА ОХРИДСКОГ И АРХИЕПИСКОПА ЗОСИМА

Захваљујући дугогодишњем истраживању Ц. Грозданова о локацији првог насликаног портрета Теофилакта Охрида, имамо довољно података о томе како су се ствари развијале око овог трновитог питања. Његови налази нису далеко од стварности. Важан закључак је да у старијим охридским споменицима и посебно у украсима светилишта с краја 13. века (Св. Јован Канео, Богородица Перивлептос) нису нађени трагови приказа. Дакле, истовремено се поставља питање колико је година после његовог исељавања у 12. и 13. веку било потребно да се сачува успомена на формирање његовог портрета. За временску празнину, добро је проширити своја сазнања и довести до неких претпоставки. Постоје две личности које се зову Теофилакт, један је епископ Никомидији, а други архиепископ охридски. Научна заједница до данас није успела да добије информације о његовом канонизирању. Охридски архиепископ установљен је у византијској васељени као тумач Новог завета, по узору на Златоуста са стварним интересовањем за богослужење и богословски образованим. Охридски чувар, чији портрет желимо да опишемо, је личност која је својим делима успела да отвори важан коридор комуникације на западу и истоку. Својим тумачењима Јеванђеља и Павлових писама снажно је утицао на мисао Еразма Ротердамског. С друге стране, она је играла улогу у теолошким сукобима који су у то време били на врхунцу и одагнали источну од западне цркве. Заузео је став на разборит и поштен начин. Био је строг према Латинима који су проповедали доктрину двоструке експедиције и подједнако критичан према својим сународницима Грцима који нису имали потребну толеранцију за нормалне обичаје западне цркве. Образован човек са посебним етосом и школован у најбољим школама византијске престонице. Сви докази упућују на чињеницу да је расло интересовање за личност и дело Теофилакта Охрида и што се више користио његов интерпретативни рад за Јеванђеље, то је потреба за илустрацијом постајала императивнија. То је чињеница која је одредила изглед његовог облика у украсима цркава. Његов портрет у пуној дужини приказан је у храму пророка Илије, тробродне базилике са дрвеним кровом са уздигнутим бродом на западној страни и једнособном капелом на северној. Према епиграфским подацима, црква је живописана од 1740. до 1742. године. У овом ктиторском натпису цркве Зосимас Папаниколаоу Роусис се помиње као митрополит Сизански. Нартекс-гинеконит који нас највише занима уређен је 1744. године. Посебно је занимљив иконографски програм у сликарској целини која је очувана у релативно добром стању. Светих седам бројева појављује се у њему као појединачне фигуре у медаљама. Свети Кирило и Методије и њихови ученици Климент, Наум, Ангелариос Горасдос и Савва. Ово је тема која је први пут приказана у цркви Панагије у Слимници у Преспани и долази директно из седишта Охридске архиепископије у крајевима где је забележена. Са њима је Теофилакт у пуној величини који је приказан као првосвештеник, старац са сличним портретним карактеристикама као код Протата.